Mångfald och produktion i kulturlandskap
NYHETSBREV NR 1 2026

Länsstyrelsen Örebro län

Träd och tradition

Träden på din gård kan berätta om tradition och om behov. Vad man valt att spara, eller plantera, och vårda för framtiden. Många av dem stadigt rotade i generationer både före och efter din.

Text och foto: Torgny Frembäck

Träd har i alla tider varit förbundna med tro av olika slag. I norden växte asken Yggdrasil, världsträdet, där nornorna spann livets trådar och avgjorde alla varelsers öden. I sången om ”Odlingens uppkomst” i det finska och karelska nationaleposet Kalevala nämns ett flertal trädslag. Den kristna världen har kunskapens träd. I myt, legend och folktro spelar träden en roll som förmedlare av kunskap, symboler för liv, förnyelse och död, magi och mystik och som länkar mellan det gamla och det nya. Kretsloppet.

Träd hyser en mångfald av värdberoende arter i bladverk, bark och barr och i symbios med rotsystemen. Det kan röra sig om intill tusen olika arter som dessa är knutna till, beroende på trädslag. Och när ett träd har fallit tar andra organismer vid. En häpnadsväckande livsväv som utvecklats under lång tid, där även de vi kallar skadegörarna ingår.

Klibbal (Alnus glutinosa)

Vårt enda träd som trivs i blöta marker. Alsumpskogar finns bland annat i naturreservaten Ekeby Dreve och Björkön i Hjälmaren. Båda i Örebro kommun.

Det berättas att under den tid då träden kunde tala sade alen ”om hugger du mig så blöder jag”. Men alen höggs ned och sedan den dagen är alveden röd. Från Närke och Värmland berättas att ljudet från en getlur tillverkad av al skar så förtvivlat i björnens öron att den höll sig på avstånd från gårdar och vallhjon.

Alträ har brukats till träskovlar, lieskaft och träskor, men också till vattenrännor, pumpstockar och för pålning i städernas lera, då klibbalsträ står emot röta bra i vattendränkt miljö. Hushållets av ålder bleknade köksredskap som slevar är troligen av alträ.

När allén till Säbylund planterades valdes klibbal istället för lind och ek i de sankare partierna. Den närliggande Mosjön var då inte torrlagd. Altelningarna planterades i nedgrävda trälådor/korgar för att rotsystemet skulle utvecklas bättre i de sanka partierna.

Lind (Tilia spp)

Linden är ett av våra viktiga alléträd. De hamlades för lövfoder fordomdags. Trädet blommar sent vilket utsträcker säsongen för nektarsökande insekter.

Lindträ är lätt, mjukt och spänstigt och har sedan länge varit centralt inom träsnideri. Vasaskeppets skulpturer är tillverkade av lindträ liksom den tidigmedeltida träskulpturen av jungfru Maria, Mosjömadonnan, i Mosjö kyrka. Originalet, blekt och tummat av tidens tand, finns på Statens Historiska Muséer i Stockholm.

Rönn (Sorbus aucuparia)

Det sägs att en rönn som slagit rot ett uppe i ett annat träd (flygrönn) fick anmärkningsvärda egenskaper. En slagruta skulle göras av flygrönn. Virket användes till hjulaxlar och knölpåkar.

När rönnen dignar av bär spås en kall vinter med mycket snö. I delar av landet betydde mycket rönnbär på träden tvärtom en snöfattig vinter.

Lönn (Acer spp)

Blomningen sker tidigt och innan lövsprickningen, till gagn för nektarsugna insekter. Löven ratades dock av bonden som kreatursfoder. Lönnar planterades som alléträd och ses ofta som vårdträd i Bergslagen. Av virket, som är ganska lättarbetat men ändå segt och stark, tillverkas parkettgolv liksom resonansbottnar och andra detaljer till stränginstrument.

Medfinansieras av Europeiska unionen

PP Sverige, Port Payé

Ask (Fraxinus excelsior)

Asken är ett karaktärsträd för Bergslagen. Vissa bär spår av hamling, som gav viktigt lövfoder när inte ängshöet räckte till. Några hamlas än idag av pietet.

Virket är hårt och segt har använts till alltifrån bandyklubbor, musikinstrument, skaft till redskap och hjulaxlar. I forna tider tillverkades spjut av ask. Isländskans ord för spjut är passande nog askr/askir.

På Esplunda gård i Rinkaby socken stod en mäktig ask mätande 730 cm i stamomkrets. Asken föll för ålderstrecken under sent 1970-tal. Detta var innan askskottsjukan, en sjukdom som tog fart under 2000-talet.

Asp (Populus spp)

Pehr Kalm, 1742, noterar att bönderna i Mosås i Närke ansåg att torkade aspslanor var överlägset gran till gärdsel. Aspträ är hårt och lätt. Takspån var en annan produkt. Våra svenska tändstickor är gjorda av aspträ.

I delar av landet förklarades asplövens fladdrande med att Kristi kors var tillverkat av aspvirke. Detta gör att aspen inte finner ro, därför darrar den för det minsta.

Alm (Ulmus glabra)

Alm blev ett typiskt stadsträd som visade sig tåla jordkompaktering väl liksom luftföroreningar. Vad trädet inte bemästrar är almsjukan, som sprids av en skalbagge.

Det slitstarka virket användes till kvarnhjul, hjulaxlar, mangelstockar och skaft till redskap och är ett i övrigt prima slöjdträ med god hållbarhet i vatten.

Björk (Betula spp)

Björken har historiskt en mångsidig användning: löv till foder, vitaminrik björksav att dricka eller jäsa till vin. I fäbodstintans och skogsfinnens näverkont låg kokkärl och kläder jämte svepasken av björknäver med mjöl och gryn. Skosulor kunde vara av näver. Björknäver har extraordinära egenskaper och har använts som tak- och golvtäckning då den inte är rötkänslig.

Hamlade askar i Bergslagen, som inte beskurits på länge.

Ek (Quercus spp)

Från medeltid fram till 1829 var eken skyddad och fick inte utan vidare huggas ned. Dess egenskaper gjorde den till ett ypperligt skeppsbyggnadsvirke. Stora volymer ekvirke gick till örlogsskeppens byggande. År 1831 anlades en stor ekplanteringen på Visingsö som en försäkring om tillgång på skeppsbyggnadnsvirke.

Bönderna ondgjorde sig över de ekar som växte på åker och äng som man inte fick fälla. Under ekens täta lövverket föll inget solljus och löven tog lång tid på sig att förmultna. Att stamma upp träden löste delvis problemet, något som Carl von Linné beskriver i sin Västgötaresa, 1746.

Idag står spärrgreniga sparbanksekarna som solitärer i det öppna landskapet medans andra förtvinar i igenväxande ängsmarker. Eken är särdeles ljuskrävande.

Förändring i landskapet

Det landskap vi känner, både landsbygd och stad, kommer att förändras. Trädslag som vi har tagit för givna och som varit en naturlig del i blickfånget kommer att minska eller försvinna, till förmån för andra. Gran efterträds av lövträd. Det sker till del i Garphyttans nationalpark, efter granbarkborrens framfart.

Men somligt består. Tidlösa tankar om träd. Skogsbad för sinnets välbefinnande. Att när det är som varmast finna svalka under trädkronorna. Men också minnen, om bister vinter då skogen blev den fattiges överrock.

Kurs om skyddsvärda träd

Planerar du för att restaurera en betesmark, plantera en ny allé eller ett vårdträd på gården? Vill du veta vilka åtgärder den gamla eken på gårdsplanen är i behov av?

Tordag 1 oktober, 9.00 - 15.00
Brevens Bruk och Bystad Herrgård

Information: Therese Erneskog, 010-224 84 22

Under ledning av arborist Daniel Daggfeldt får vi kunskaper om hur skötsel och vård kan påverka hållbarheten och det biologiska värden hos särskilt skyddsvärda gamla träd. Teoripass på förmiddagen och efter lunch går vi ut i en betesmark som är under restaurering.

Anmälan senast 27 september via kalendern på Länsstyrelsens webbplats, lansstyrelsen.se/orebro/kalender

Länsstyrelsen i Örebro län
Tfn: 010-224 80 00
orebro@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/orebro

Länsstyrelsen Örebro län

Medfinansieras av Europeiska unionen